

II. Edice a překlad her

II.1 EDIČNÍ POZNÁMKA

Pro vydávání latinských raněnovověkých textů neexistují v současné době žádná jednotná a všeobecně přijímaná ediční pravidla, a to ani na české, ani na mezinárodní úrovni. V českém prostředí došly ve formulování propracovaných a podrobných zásad nejdále pracovní skupiny připravující kritické vydání souborného díla Jana Amose Komenského v rámci řady *Johannis Amos Comenii Opera omnia*.¹ Rámcové pokyny pro editování uvádí také např. publikace vytvořená pod vedením Ivana Štovička, která se ovšem zaměřuje především na české historické prameny a textům jinojazyčným věnuje jen velmi málo prostoru.² Podrobnější a systematicky zpracovaná doporučení podal Martin Svatoš v interním materiálu vytvořeném pro účely chystané ediční řady *Fontes rerum Bohemicarum recentioris aevi*.³

Daleko více prostoru věnuje této problematice literatura zahraniční. V německých zemích navazují novější studie na nyní již zastaralé zásady Johanna Schultzeho.⁴ Jde povětšinou o sborníky z kolokvií, zabývající se jak ediční problematikou, tak i textověkritickými přístupy, a spíše než zásady či směrnice předkládají určitá doporučení.⁵ Nejnovější příspěvky k současné ediční praxi přináší sborník *Vom Nutzen des Edierens*.⁶ Obsáhlou a přehledně rozdělenou bibliografii, zaměřenou na neolatinistiku a dotýkající se i principů kritického vydávání, podává publikace *Companion*

¹ Tato pravidla zatím publikována nebyla, dostupná jsou pouze v podobě interního materiálu pro účely ediční práce. První zásady zpracoval prof. Bohumil Ryba, jejich konečnou verzi vytvořila Julie Nováková – srov. Nováková, J.: *Edičně textologická pravidla pro vydávání latinských spisů J. A. Komenského*. Strojopis, s.a. Stručné seznámení s těmito zásadami podává Steiner, M.: *Kritische Editionen des komplexen Werkes J. A. Komenskýs. Acta Comeniana* 9 (33), 1991, s. 175–188; týž: *Ediční pravidla pro vydávání latinských spisů J. A. Komenského. Listy filologické* 122, 1999, č. 3–4, s. 232–240.

² Štoviček, I. a kol.: *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*. Archivní správa Ministerstva vnitra ČR, Praha 2002, s. 62–64.

³ Svatoš, M.: *Doporučení pro vydávání latinských pramenů v ediční řadě Fontes rerum Bohemicarum recentioris aevi (FRBRAE)*. Strojopis, s.a. Podrobně se vývojovým tendencím při konstituování edičně textologických pravidel věnuje kap. Přehled vývoje a současná ediční praxe pro vydávání latinských spisů v disertační práci Bočková: *Historia S. Joannis Nepomuceni*, s. 173–178.

⁴ Schultze, J.: *Richtlinien für die äußere Textgestaltung bei Herausgabe von Quellen zur neueren deutschen Geschichte*. In: Heinemeyer, W. (ed.): *Richtlinien für die Edition landesgeschichtlicher Quellen*. Selbstverlag des Gesamtvereins der deutschen Geschichts- und Altertumsvereine, Marburg – Köln 1978, s. 25–36.

⁵ Mundt, L. – Roloff, H.-G. – Seelbach, U. (eds.): *Probleme der Edition von Texten der Frühen Neuzeit. Beiträge zur Arbeitstagung der Kommission für die Edition von Texten der Frühen Neuzeit*. Niemeyer, Tübingen 1992.

⁶ Merta, B. – Sommerlechner, A. – Weigl, H. (eds.): *Vom Nutzen des Edierens. Akten des internationalen Kongresses zum 150-jährigen Bestehen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Wien, 3.–5. Juni 2004*. Oldenbourg Wissenschaftsverlag, Wien – München – Oldenbourg 2005.

to *Neo-Latin Studies*.⁷ Stručné shrnutí situace v neolatinistice nejnověji, v roce 2014, přináší Tom Deneire pod heslem *Editing Neo-Latin Texts* v *Brill's Encyclopaedia of the Neo-Latin World*. Jeho slova výstižně charakterizují základní rozpor, který každý editor při vydávání raněnovověkých latinských textů řeší: *The edition of Neo-Latin texts is a precarious and much debated enterprise. All things considered, there is little use in prescribing rigid norms or standards. Editorial principles and practises may – and should – vary considerably, depending on the specific textual situation and the intended audience. In the end, however, there are two (sometimes conflicting) issues that largely determine any editorial choice: the reader's comfort (and therefore the accessibility and usability of the edition) and the representation of the author's text.*⁸ Je tedy zřejmé, že univerzálně platné ediční zásady stanovit ani nelze a že při vydávání novolatinských textů je nutné přihlížet k jejich žánru, době vzniku, provenienci i k dalším specifikům díla a také k účelu edice.

Předkládaná kritická edice představuje čtenáři unikátní rukopisné texty školských dramat a výběr z tištěných synopsí. Zejména u rukopisů divadelních her se jedná o velmi specifický typ textu, k němuž nenacházíme v domácích ani zahraničních edičních počinech žádnou paralelu.⁹ Šlo o běžná divadelní představení provozovaná studenty jednotlivých tříd jezuitského gymnázia každý rok a jeden exemplář „scénáře“ se povinně odevzdával k založení. Nicméně takových textů vznikalo velké množství a vzhledem ke kvalitě této produkce nebyla jejich archivace dlouhodobě nutná ani praktická. Tomu odpovídá i charakter rukopisů. Jedná se (v případě her editovaných v tomto svazku) vždy o jediný dochovaný přepis textu, nelze tedy sledovat odlišnosti různých rukopisů a textové varianty. Kvalita rukopisů odpovídá jejich pisateli. Ten je jen výjimečně totožný s autorem dramatického textu, tedy učitelem příslušné třídy. Daleko častěji opis vyhotovovali písaři či studenti, kteří zřejmě měli potíže s porozuměním složitému latinskému textu (ať opisovanému nebo diktovanému): v zápise nacházíme četné evidentní chyby a nesrozumitelná místa, které jsou však často následně opraveny (buď písařem samým, nebo jinou rukou, za níž zpravidla tušíme učitele-autora hry). Značné množství takových porušených míst a oprav nás vedlo k rozhodnutí zaměřit se na smysluplný obsah textů a nikoliv na formální stránku zápisu (a kritického aparátu).

Edici her doplňují synopse, které jsou běžným a obecně známým zdrojem informací o jezuitském školském divadle. Ačkoliv se tyto tisky těší dlouhodobě zájmu badatelů, pro jejich zpřístupňování nebyly vypracovány žádné zásady. Pro informaci

⁷ Ijsewijn, J. – Sacré, D.: Chapter V. Texts and Editions, 3. Critical Editions. In: *Companion to Neo-Latin Studies II. Literary, Linguistic, Philological and Editorial Questions*. Leuven University Press, Leuven 1998, s. 460–478.

⁸ Deneire, T.: *Editing Neo-Latin Texts: Editorial Principles; Spelling and Punctuation*. In: Ford – Bloemendal – Fantazzi: *Brill's Encyclopaedia*, s. 959–962. Zde i další literatura k tomuto tématu.

⁹ V poslední době vznikají v zahraničí edice slavnostních či vizitačních dramat, většinou ovšem na základě dobových tisků. Viz např. Mundt – Seelbach: *Nicolaus Avancini*; Bauer – Leonhardt: *Triumphus Divi Michaelis*; Weber, D. (ed.): *Augustinus conversus. Ein Drama von Jakob Gretser. Einleitung, Text, Übersetzung und Kommentar*. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 2000.

o jejich vesměs velmi rozsáhlých souborech byla zvolena některá z forem soupisu¹⁰ nebo fototypická edice opatřená komentářem.¹¹ Edice textů her synopse nevydávají a obvykle ani nereflktují. Synopse jsou jednoduchým příležitostným tiskem spotřebního charakteru a jejich kvalita závisí na zběhlosti tiskaře. Pro vydání jsme proto volili formu odvíjející se od způsobu vydávání textů her a upřednostnili obsahovou stránku synopsí před jejich grafickou podobou. Od fototypického vydání jsme ustoupili jednak proto, že by ztěžovalo zrcadlové umístění překladu, a zejména proto, že tisky jsou postupně digitalizovány, a tak zpřístupňovány jejich vlastníky.¹²

Vzhledem k nastíněným specifikům vydávaných dramatických textů jsme přistoupili ke komplexním úpravám a sjednocením. Nejedná se o násilnou klasicizaci latiny či zbytečné změny v ortografii, ale o úpravy převážně formálního charakteru, které by neměly zasahovat do zvukové stránky textu. Usilujeme o zachování všech dobových i individuálních zvláštností a naopak nahrazení starších grafických konvencí, které nejsou úzce spojeny s jazykovou stránkou, konvencemi dnešními. Naším hlavním cílem je usnadnit vnímání a porozumění textu dnešnímu čtenáři. Tento přístup je analogický s pojetím nejnovější edice rukopisných her jezuity Stephana Tucciho, již připravila Mirella Saulini.¹³ Oporu nacházíme i v části současných, převážně zahraničních edic raněnovověkých dramatických děl, ve kterých však lze zaznamenat poměrně širokou škálu odlišných přístupů, které vycházejí jak z charakteru vydávaných textů, tak z různých záměrů editorů.¹⁴

¹⁰ Soupis repertoáru jezuitského divadla v německojazyčných zemích, který zahrnuje velmi útržkovitě i české země (Valentin: *Le théâtre des jésuites*), i přehled školského divadla v Uhrách (Staud: *A magyarországi jezsuita iskolai színjátékok forrásai*) mají především evidenční charakter a snaží se zachytit maximum doložené produkce, přičemž G. Staud pracuje navíc s rukopisnými sekundárními prameny, které Valentin nereflktuje. Oba chronologicky uspořádané soupisy nepodávají žádné informace ani o podobě tisku či rukopisu her a synopsí, ani o struktuře vlastních her. Soubor tisků dochovaných z římské produkce 17. století je pak zpracován formou podrobných evidenčních karet (Filippi: *Il teatro degli argomenti*).

¹¹ Edice synopsí M. E. Szaroty je uspořádána tematicky a je výběrová (Szarota: *Das Jesuitendrama*).

¹² Tisky chované v NK ČR jsou přístupné přes databázi Prvotisky, staré tisky a mapy (STT). Konkrétní odkazy viz odd. Přehled tisků v závěru této kapitoly.

¹³ *Nelle trascrizione (anche in quella dei mss, citati in testo o in nota) siamo intervenuti soltanto ove strettamente al fine di semplificare la lettura*. Saulini, M. (ed.): *Stephanus Tuccius S.J., Christus Nascens, Christus Patiens, Christus Iudex, Tragoediae*. Institutum Historicum Societatis Iesu, Roma 2011.

¹⁴ Obecně lze říci, že zásahy editorů tištěných textů jsou poměrně malé, naopak edice rukopisných her vykazují větší míru úprav. Autoři edic, které sloužily jako klasifikační práce, své ediční zásahy naznačují v textověkritickém aparátu (např. série disertačních prací vedených prof. Gerhardem Petersmannem: Oberparleiter, V.: *Simon Rettenpacher: Judicium Phoebi, De nostri saeculi Vatibus. Lateinischer Text, Übersetzung, Kommentar*. Disertační práce, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Universität Salzburg 2002; Dienstbier, P.: *Damone gaudens Pythias vivat suo – P. Placidus Scharls Visitationsdrama über die Amicitia Coronata. Einleitung, Text, Übersetzung und Analyse*. Disertační práce, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Universität Salzburg 2010; Rettenegger, P.: *Boni, ecce, natum, rex, tibi donant dii – P. Marian Wimmers Drama Idomeneus Cretensium rex. Einleitung, Text, Übersetzung und Analysen*. Disertační práce, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Universität Salzburg 2011). Vydavatelé, snažící se připravit edice pro širší okruh badatelů, obecně uplatněné zásahy shrnují pouze v ediční poznámce (např. Tilg: *Die Hl. Katharina* nebo Saulini: *Stephanus Tuccius*).

II.1.1 Pravidla pro latinské rukopisné texty her

V zásadě se prováděné změny týkají pouze grafické podoby textu, do fonetické podoby v podstatě nezasahujeme. Při transkripci ponecháváme jevy, u nichž byli autoři důslední. Variantní psaní stejných slov sjednocujeme ve prospěch verze obvyklejší v raněnovověkých textech. V některých případech však dáváme přednost autorovu ortografickému úzu, odlišnému od ostatních textů, zejména pokud byl ve svém způsobu psaní důsledný. Nejednotné, či dokonce diletantské pravopisné podoby, užívané především ve hře *Vox clamantis*, upravujeme, neboť jejich ponechání v původní podobě by znesnadnilo nebo dokonce znemožnilo porozumění textu. Přesný popis a výčet výrazně specifických jevů, které nekorespondují s ostatními texty, uvádíme v předmluvách k jednotlivým hrám.

Grafémy

Dvojnázek *æ*, *œ* měníme na dva grafémy *ae*, *oe*. Některé texty mají ligaturu pouze pro *æ*, *œ* pak rozepisují zvlášť (*Angelus ad aras*, *Vindex duliae*, *Mysterium: praeda, poena*), jiné používají pro obě dvojhlasý stejný dvojnázek (*Vox clamantis*, *Divus Joannes Nepomucenus: amaenus*), případně se ojediněle vyskytuje zvláštní znak pro *oe* (*Divus Joannes Martyr: pēnitens/paenitens, pæna*). Samozřejmě ponecháváme u vokálů *ae/oe/e* odlišnosti od dnešního normativního úzu, užívaného pro klasickou latinu, pokud jsou psány důsledně a pokud neztěžují pochopení originálu (*faedus, fraeno, caeteri, amaenus, caepit, paena, faecundus; pene, seculum*). Pokud u stejných slov psaní tohoto vokálu kolísá, volíme tvar četnější v rámci daného textu či celého souboru her (*coelum/caelum* > *caelum*, *coelestis/caelestis* > *caelestis*, *aemulus/emulus* > *aemulus*), a to zejména v pozicích, kde je původní vokál krátký (*praehendo/prehendo* > *prehendo*, *Paenates/Penates* > *Penates*, *naemus/nemus* > *nemus*, *paerenna/perennis* > *perenna*). Pouze tvary v raněnovověkých textech neobvyklé a z hlediska latinského pravopisu nekorektní, jejichž ponechání by výrazně ztížilo porozumění textu, opravujeme (adverbia *pulhrae, pulherrimae, optimae* > *pulchre, pulcherrime, optime*). To se týká zejména hry *Vox clamantis*, v jejíž úvodní studii popisujeme zmíněný jev podrobněji.

Dlouhé *f* i okrouhlé *s* přepisujeme na *s* (*Jedule, fruſtra, mentif* > *sedule, frustra, mentis*), zdvojené hlásky, psané obvykle formou *ſſ*, upravujeme na *ss* (*conceſſa* > *concessa*). Všechny hry používají stejný znak počátečního *S* bez rozlišení majuskule a minuskule. Proto jsme se při jejich přepisu řídili významem slova (viz oddíl Velká písmena).

Střídání *u* a *v* sjednocujeme podle hláskové kvality (*u* pro vokál, *v* pro konsonant). Většina vydávaných textů toto rozlišení zachovává, výjimečně se vyskytující *u* v platnosti konsonantu měníme na *v* (*Mysterium: foueris* > *foveris*). Opravujeme také znak *V* důsledně používaný pro majuskuli *U* ve hře *Mysterium* (*Vbi* > *Ubi*) a nedůsledně ve hře *Divus Joannes Martyr* (*Vnde/Ubi*). Pouze v titulech, kde jsou tyto majuskule součástí chronogramu, zachováváme znak *V*. Ponecháváme grafém *v* jako součást souhláskových skupin *qv, gv, sv* (*qvís, usqve; lingua; svevi, svasa*), neboť jde o důsledný

způsob psaní u většiny her. Abychom zachovali grafickou jednotu edice, upravujeme i ve hře *Mysterium* variantní užívání *qu/quv*, *gu/gv*, *su/sv* ve prospěch méně častého znaku *v*. Ponecháváme však z dnešního pohledu nezvyklou záměnu skupiny *gv/gu* za *qv/qu* (*linqva/linqua*, *linqvulae*, *elinqvīs*, *lanqveo/lanqueo*, *sanqvīs/sanquīs*, *sanqvīsuga*), která je u těchto slov ve hrách *Vox clamantis*, *Divus Joannes Martyr* a *Mysterium* důsledná, neboť takový výskyt není v raněnovověkých textech ojedinělý. Pouze u nich sjednocujeme *qu*, *gu* na *qv*, *gv*. U skupiny *eu/ev* zachovává většina textů podobu *eu* (*Eucharus*). Proto u her *Divus Joannes Nepomucenus* a *Mysterium* měníme důsledně užívání *ev* na *eu* (*Evsebius* > *Eusebius*, *Evropa* > *Europa*, *Evdoxus* > *Eudoxus*, *Elevtherius* > *Eleutherius* a další). Důvodem je také hlásková platnost skupiny, kterou na rozdíl od moderní výslovnosti považují dobové příručky za dvojhlásku.¹⁵

Střídání *i* a *j* upravujeme podle hláskové kvality (*i* pro vokál, *j* pro polokonsonant). Texty toto rozdělení obvykle zachovávají u minuskulí (*ejus*, *majus*, *rejicitur*). U počátečních majuskulí však převažuje u většiny her pro obě hlásky stejný znak, pravděpodobně *I*. U dvou autografů stejného autora (*Angelus ad aras*, *Vindex duliae*) se vedle grafému *I* zřídka vyskytuje také *J* (zejména u jména *Joannes*, dále u slov *Jam*, *Jussa*). Grafém *I* v platnosti polokonsonantu (*Ioannes*, *Iudex*, *Iam/jam*, *Iussis/jubeo*) upravujeme na *J* (*Joannes*, *Judex*, *Jam*, *Jussis*). Pouze v titulech, kde jsou tyto majuskule součástí chronogramu, ponecháváme znak *I*. Skupinu *ij* (popř. *y*, *ŷ*) měníme na *ii* (substantiva v gen. sg., nom. pl. *socij*, *gaudij*, *imperŷ* > *socii*, *gaudii*, *imperii*; dat./abl. pl. *gratijs*, *basijs* > *gratiis*, *basiis*; verba ve 3. os. sg. *sciŷt*, *abiŷt* > *sciit*, *abiit*). Pouze u slova *Maij* opravujeme na *Maji*, neboť zde je součástí kmene polokonsonant *j*.

V užívání *i/y* respektujeme úzus originálu nejen u slov řeckého původu, pokud je autor důsledný (*Mystra*, *mysterium*, *eleemosyna*, *tyrannus*, *Martyr*, *lacryma*, *ocyus*, *ingenytus*, *Chymaera*, *Mydas*, *Ulyssis*; *lira*, *labyrinthus*, *misticus*, *Cinthius*), neboť to nebrání pochopení významu. Při střídání obou grafémů u stejných slov v témže textu dáváme přednost variantě četnější v rámci jedné hry (*inclytus/inclitus* > *inclytus*), případně přihlížíme k distribuci znaku v ostatních hrách (*sidus/syduŷ* > *syduŷ*). U slov příbuzných však zachováváme odlišné způsoby psaní (*lacryma*, ale *illacrimatur*) i v rámci jedné hry.

Ponecháváme důsledně, ale neklasické psaní zdvojených souhlásek nebo naopak jejich zjednodušení, běžné u raněnovověkých autorů (*siccine*, *sqvallidus*; *imo*, *litera*, *solicitus*, *medela*, *Eclesiastes*). Variantní psaní sjednocujeme na obvyklejší či častější podobu (*tyrannus/tyrrannus* > *tyrannus*, *eripuit/erripuit* > *eripuit*), odpovídá-li tato úprava také metrice.

U slov psaných důsledně zachováváme neklasické hláskové podoby běžné pro raněnovověké texty, i když jsou pro současný úzus neobvyklé (*negligentorum*, *solatium*, *otius*, *delitium*, *nuncio*, *charus*, *anchora*, *sanqvīs*, *linqva*). Podobně ponecháváme hlásky vložené (*isthic*, *thorus*) nebo naopak tvary stažené (*exero*, *exeqvor*, *expuo*). Samozřejmě zachováváme i v klasické latině užívané stažené tvary (*periculum*, *vin-*

¹⁵ Srov. Spevak, O. (ed.): *Bohuslai Balbini Verisimilia humaniorum disciplinarum*. Koniasch Latin Press, Praha 2006, s. 128: *In eu utraque vocalis mixtim audiri debet*.

clum, ni), jichž autoři užívají z metrických důvodů, neboť dávají přednost jambické stopě před náhradami. Vedle této podoby slov se může v textu objevit i varianta nestážená, tehdy ponecháváme obě varianty (*miracla* i *miracula*, *seclis* i *seculis*). Opravujeme však dobově neobvyklé tvary, jejichž ponecháním by dešifrování smyslu textu bylo výrazně obtížnější (zejména jde o hru *Vox clamantis: velud* > *velut*, *pulher* > *pulcher*, *lahrimae* > *lachrimae*). Přesnou charakteristiku a výčet takových oprav uvádíme v předmluvě k této hře.

Ponecháváme v původní podobě české názvy obsahující spřežky. Vypouštíme však diakritiku, užívanou důsledně pouze v textu *Vindex duliae* u toponyma *Czechia* > *Czechia*.

Velká písmena

V zásadě upravujeme psaní velkých písmen podle současné české pravopisné normy, v některých výjimkách ponecháváme způsob psaní obvyklý pro latinu. Pokusili jsme se sjednotit velká písmena ve všech hrách, ale samozřejmě ponecháváme drobné odlišnosti u slov, která jsou pro danou hru specifická a záměrně zdůrazněná.

Velká písmena ponecháváme na začátku větných i jiných celků (titul, nadpisy scén, zpěvů apod. – *Argumentum*, *Prolusio*, *Scena*, *Inductio*, *Aria*, *Recitativus*, *Chorus...*) a v názvech postav, respektive jen u prvního slova u názvu složeného (*Judex mendicorum*, *Joanneus cultor*), pokud druhým slovem není jméno (*Genius Joannis*). Na začátku veršů je u většiny rukopisů patrná snaha po důsledném psaní majuskulí (*Angelus ad aras*, *Divus Joannes Nepomucenus*, *Vindex duliae*, *Mysterium*), jen u hry *Divus Joannes Martyr* se projevuje značná rozkolísanost. Kvůli formální jednotě edice píšeme na počátku všech veršů velká písmena. Také promluvy dalších postav v rámci jednoho verše zahajujeme velkým písmenem, a to i pokud si postavy vpádají do řeči, dokončují větu apod. (viz příklad v oddílu Formální úpravy).

Dále ponecháváme psaní velkých písmen u následujících skupin:

1. Vlastní jména

- a) vlastní jména osob (*Joannes*)
- b) slova zastupující jména osob, ačkoliv se jinak píše s malým písmenem (*Poëta*, *Vates* = *Horatius*, *Pater mendatorium* = *Mythosophus*, *Pater Musarum* = *Athenarchus*)
- c) mytologická jména (*Morpheus*, *Aurora*, *Fortuna*, *Lares*, *Penates*, *Flora*, *Musa...*)

2. Toponyma

- a) místní názvy (*Czechia*, *Bohemia*, *Moravia*, *Austria*, *Nepomuk*, *Mons Viridis*)
- b) adjektiva od nich odvozená (*Czechicus*, *Bohemus*, *Moravus*, *Neopragensis*, *Nepomucenus*)
- c) výrazy zastupující místní názvy, ačkoliv jsou jinak s malým písmenem (*Urbs* = Řím)
- d) názvy státních útvarů (*Regnum Bohemiae*)
- e) mytologická toponyma (*Tartar*)
- f) adjektiva od nich odvozená (*Tartareus*, *Argolicus*)

3. Bůh, Kristus, Panna Marie, svatí

- a) pojmenování Boha, Krista, sv. Trojice, Panny Marie (*Deus, Numen, Sancta Trinitas, Spiritus Sanctus*)
- b) názvy zastupující Boha, Krista, Pannu Marii (*Pater, Rex, Dominus, Arbiter, Vindex, Rector, Sator, Virgo, Domina, Sospitatrix, Mater, Rosa, Flos et Corona*)
- c) adjektiva a výrazy vztahující se k Bohu, Kristu, Panně Marii a svatým (*Omnipotens, Summus, Magnus, Beatissima, Augusta, pulchro Pulchrior, Sanctus, Sacer, Divus, Divinus, Sacratas, Patronus, Gratiola*, podobně i *Mater Gratiae*)
- d) pronomina vztahující se k Bohu, Kristu, Panně Marii, sv. Janu Nepomuckému (*Tu, Tibi, Tuus*, pouze k Bohu pak *Ejus, Ipse, Suus*)
- e) z přídomků a výrazů zastupujících sv. Jana Nepomuckého píšeme velké písmeno jen u slov *Martyr, Numen silentii* a *Doctor* (univerzitní titul), v ostatních případech malé (*zelo, vir, arbiter, silens, praeco*)
- f) bohové i démoni pohanského světa (*Numen Harpocrates, Superi*)

4. Sakrální termíny spojené s metafyzickým světem

- a) nebe, nebesa, andělé, nebeský dvůr (*Caelum, Polus, Caelites, Angelus, Aula Angelorum, Aulici, Chorus Angelorum, Sedes Dei, Incolae Caeli*)
- b) adjektiva k nim náležející (*Angelici Aulici, Caelicus, Caelestis X angelica virtus, angelicum ministerium, adverbium angelice*)
- c) církevní termíny (*Ecclesia* = církev, *Sacrificium, Divina, Sacra* = mše, *Eucharistia X* výrazy pro kostel, jeho části a vybavení *ecclesia, aedis sacra, domus sacra, domus sacrata Deo, templum, sacrarium, ara*)

5. Hodnosti a funkce (slova označující autoritu, projevující výraz úcty nebo podřízený vztah pisatele či postav ve hře)

- a) církevní titulatura (*Papa, Archiepiscopus, Mysta, Sacerdos, Pontifex, Sacristanus X* výrazy pro ministranty a ministrování *minister, servus, servulus, famulus; ministerium, obsequia, servitia, vigiliae*)
- b) řádové a školní funkce a tituly (*Rector, Praeses, Praesul, Magister, Doctor, Pater X* označení běžných povolání *medicus, cocus, pincerna, curator, artifex*)
- c) světské hodnosti a tituly, výrazy úcty (*Comes, Baro, Rex, Imperator, Princeps, Caesar, Dux, Dominus, Herus*)
- d) adjektiva k nim přináležející jako konvenční úzus (*Illustrissimus, Eminentissimus, Reverendissimus, Rex Augustus*, podobně *Perillustris, Nobilis, Praenobilis ac Ingenua juvenis mediae classis grammaticae*)

6. Názvy měsíců (*Majus*)*Přízvuky, trema, hranice slov*

Ve všech námi vybraných textech označují písaři přízvuky,¹⁶ jež byly obvykle nedílnou součástí raněnovověkých rukopisů. Umožňovaly totiž čtenáři odlišit slovní dru-

¹⁶ Nejde v pravém slova smyslu o přízvuky, odrážející určitou kvalitu vokálu, ale o znaménka běžně užívaná v barokních textech. V souladu s vžitou praxí užíváme tohoto terminologicky nepřesného termínu.

hy, gramatické tvary či odstranit homonymie, což vedlo ke snazší orientaci v textu (označují adverbia *probè, modò, solùm, aliàs*, spojky *verùm, ùt, cùm, licèt*, ablativy substantiv *morbò, vià planà*, následující příklonku *pedibúsque, ergòne*). Cirkumflex naznačuje také tvary stažené, užívané zejména z důvodů metrických (*pericla, negligentùm, nòsti, patràsse*). Přesto jsme se rozhodli přízvuky nepřepisovat. Vedla nás k tomu jednak technická náročnost, jednak nejsou autoři při jejich psaní důslední (*fascinasse, turbassem*), a to by mohlo v některých případech naopak vést ke zmatení a chybnému výkladu daného slova.

Autorská nedůslednost se projevuje také při psaní trematu (rozlučníku). Abychom usnadnili čtenáři porozumění textu, doplňujeme u příslušných slov se skupinou vokálů *ae, oe* trema (*aě, oě*), zvláště jestliže se stejné slovo vyskytuje v obou variantách (*aer/aěr > aěr*) a měří-li autor skupinu vokálů dvojslabičně.

Upravujeme hranice slov v textu na tvary pro dnešního čtenáře obvyklejší (*in amaene > inamaene, praemetu > prae metu, inaula > in aula, inte > in te, tuvero > tu vero, ad huc > adhuc, qvis qvis > quisquis, qvid nam > quidnam, sub esse > subesse, post habeo > posthabeo, sacro sanctus > sacrosanctus, vos met > vosmet*), a to i z důvodu, že u některých rukopisů nelze bezpečně rozlišit hranice jednotlivých slabik a slov. U složených slov odstraňujeme spojovník a obvyklou majuskuli u druhé části výrazu měníme na minuskuli (*Neo-Pragensis > Neopragensis, Proto-Martyr > Protomartyr*). Ponecháváme pouze tvary lokálů *Neo-Pragae, Vetero-Praegae* apod.

Zkratky

Paleografické zkratky rozvádíme mlčky bez dalšího vyznačení (*é > est, q₃ > qve, -m̄- > -mm-, -ñ- > -nn-, -m/-n* za vokálem *ā > am, ē > em, ū > um, ē > et* a další).

Ostatní zkratky se v textech her vyskytují v menší míře, a to zejména v titulu, argumentu, názvu scén a jejich úvodním shrnutí. Běžně známá sigla (*D., S., B., P., l., t., a., an.*) ponecháváme v původní podobě. Vzhledem k jejich dobovému rozšíření a hojnému užívání lze v tomto ohledu zachovat autenticitu textů, aniž by došlo k nejasnostem nebo nepochopení ze strany čtenáře. Méně obvyklé zkratky, zejména zkrácená jména autorů a děl (*Miscel., Balb., Boland., Act., Recit.*), rozepisujeme mlčky. Vždy rozvádíme zkratky ve vlastním veršovaném textu hry, abychom neporušili metrickou plynulost veršů (*semp. > semper, om./oms. > omnes, T. > Te, n. > non*). Výčet zkratk rozepsaných i ponechaných uvádíme spolu s místem výskytu v závěrečném seznamu.

Zvláštní kapitolu tvoří názvy postav uvádějící jejich repliky. I ty se převážně vyskytují ve zkratce (*Joan. > Joannes, Euch. > Eucharus, Aemul. > Aemulus, oēs. > omnes*), a to i v různých variantách (*Jo., Joa., Joan., Joan. Nepom. apod.*). Pro přehlednost a jednodušší orientaci v textu jsme je mlčky rozepisovali, pouze pokud celý název postavy přesahoval graficky vymezený prostor, přistoupili jsme k jeho logickému krácení (*Genius Joannis > Gen. Joannis, Judex mendicorum > Judex men.*). Rozepiso-

vání zkratk postav vycházelo zejména z jejich celých názvů v synopsích, ze stručných shrnutí obsahu před jednotlivými scénami a přímo z textu, pokud se v něm o postavách hovoří nebo jsou osloveny. Podobně rozepisujeme bez vyznačení názvy postav, u nichž díky častému výskytu v divadelních hrách není pochyb, o jakou postavu se jedná, ačkoliv její celý název není nikde uveden (*Serv.* > *Servus*, *Aul.* > *Aulicus*, *Gen.* > *Genius*). Další skupinu tvoří postavy psané pouze ve zkratce, jejichž název lze odvodit jen z kontextu (*Pinc.* > *Pincerna*, *Sacrist.* > *Sacristanus*, *Ven.* > *Venator*). Rozepisujeme je v hranatých závorkách a v poznámce vysvětlujeme důvody, které vedly právě k takovému rozepsání. Závěrečnou skupinu představují zkratky postav, jejichž název se nám ani z kontextu nepodařilo bezpečně dešifrovat. Zde jsme museli ponechat původní zkrácenou podobu s patřičnou poznámkou pod čarou a případnými návrhy, koho pravděpodobně postava představuje. Často je více postav označeno souhrnným pojmenováním s pořadovým číslem (*Discipulus* 1–3, *Codrus* 1–3, *Servus* 1–2). Je-li z kontextu zřejmé, o jakou postavu se jedná, doplňujeme v hranatých závorkách chybějící čísla nebo naopak vynechané názvy postav, zastoupené pouze danými čísly.

Interpunkce

Dobovou výdechovou a specificky veršovou interpunkci (v níž např. často chybí interpunkční znaménka na konci významových celků, které se shodují s koncem verše) upravujeme na dnešní logickou. Opět jsme vedeni snahou o zpřístupnění textu dnešnímu čtenáři. Rušíme tedy vesměs čárky před *et*, *atqve*, *-qve*, oddělujeme čárkami vedlejší věty či delší participiální celky, čárkou nahrazujeme dvojtečku ve funkci odporovací (*Qvam aemulus praemiola a ministerio conferri solita sibi ereptum iri submetuens, clam tollit: eandem et ipse inter sociorum plausus amittit.* – *Angelus ad aras*, úvod ke druhé scéně). Čárkou nebo tečkou nahrazujeme také středník, jehož funkcí bývá obvykle prosté přiřazení, někdy však nese i význam vysvětlovací (*Istud benefica, mille qvam basiis colo / patris requirit dextra; Tutu eqvidem novis, / si nota sileo, gratiis multum tuum / dignata servum es; faucibus qvando ossei / monstri revulsum pristinae voti reum / vitae dedisti nuper, et rursus modo / astris abactis lumine incolumem beas / Phoebi intuendo; Numen!* – *Angelus ad aras*, v. 61–68).

Otazníky v nepřímých otázkách, které lze v daném korpusu najít pouze výjimečně (*Divus Joannes Nepomucenus*, v. 465: *Pandite, studia qvae vestra, qvis vitae tenor?*; nebo *Divus Joannes Martyr*, úvod ke třetí scéně: *Haec inter incessit sacrilegum Regem cupido percontandi de Joanna, qvidnam expiandae conscientiae causa arbitro suo aperiret?*), upravujeme na tečku. Vykřičníky ponecháváme ve větách zvolacích (*Angelus ad aras*, v. 70–71: *O Si daretur! modo Sacras alacri pede / Properare ad aedes*), ale následující minuskuli měníme na majuskuli. Podobně vykřičník za citoslovci či oslovením (*Angelus ad aras*, v. 365: *Mater! ah dulcis Pater!*) buď ponecháváme a následující malé písmeno přepisujeme na velké, nebo častěji vykřičník nahrazujeme čárkou, popřípadě vypouštíme (za citoslovci) a minuskuli ponecháváme. Vložená zvolání (*Divus Joannes Martyr*, v. 285–286: *Sacri O! Caesar! in te reperio / Nihil*) oddělujeme

pouze čárkou, nebo pro zdůraznění expresivity ponecháváme vykřičník a doplňujeme závorky.

V zásadě se u interpunkce řídíme *Pravidly českého pravopisu*. Pouze v případech, kdy je ve verších nejen z metrických důvodů výrazně změněn přirozený slovosled, dáváme před pravopisnými pravidly přednost logické jasnosti, která však respektuje zvláštnosti latinského slovosledu (*Angelus ad aras*, v. 314–316: *Generosi pedem / Tenete domini, vester in studiis patet vehemens mihi labor*; v. 374–375: *En jam parata, qvae jubet medicus tibi / Sumenda mane fercula*; v. 516–517: *Qva putas possit via / Id perpetrari?*).

Formální úpravy

Po stránce formální jsou zkoumané rukopisy nesourodé. V edici jsme se rozhodli vytvořit jednotné členění společné všem vydávaným textům. Upravujeme tedy nadpisy, zarovnání a rozložení textu, odsazení mezi jednotlivými scénami a výstupy. Sjednocujeme velikost a různé druhy písma, rušíme původní distribuci kapitálek a versálek. Ponecháváme, resp. zavádíme je pouze u nadpisů scén (PROLUSIO, INDUCTIO I.), které tím odlišujeme od označení zpívaných pasáží (Aria, Cantus). Všechny nadpisy pak zvýrazňujeme tučným písmem. Vlastní veršový text hry píšeme normálním písmem, kurzivu ponecháváme pro pasáže, které na scéně reálně nezazněly (*argumentum*, shrnutí prologu, epilogu, chorů, stručné úvodní obsahy jednotlivých scén apod.), vyjma názvů postav a nadpisů.

Různorodé číslování jednání a scén, a to i v rámci jedné hry (např. *Inductio 1^a*, *Inductio IV* v *Angelus ad aras*; *Scena Ima*, *Scena IV.* ve hře *Divus Joannes Martyr*) sjednocujeme, arabské číslice upravujeme na římské, rušíme zkratky koncovek i horní indexy. Pro větší přehlednost a snazší orientaci v textu doplňujeme číslování veršů. Na čísla veršů pak odkazujeme při uvádění příkladů a citací.

Názvy postav pokud možno rozepisujeme (viz oddíl Zkratky) a klademe pro přehlednost před veršovaný text, a to i v případě, že v rámci jednoho verše hovoří dvě či více postav. Pro zachování veršového rámce a metrického plynutí pak repliku dalších postav odsazujeme. Např. *Angelus ad aras* (v. 170):

Aemulus 1:	Eucharus?
Joannes:	Is ipse.
Servus:	Nate!
Joannes:	Qvid mater jubet?

Poznámkový aparát

Edice latinského originálu zachycuje výsledný textový celek bez ohledu na proces jeho vzniku. V kritických poznámkách, umístěných pod latinskou edicí, tedy nesledujeme autorské škrty, vsuvky, změny pořadí slov a podobně, pokud nejsou zásadní pro obsahovou stránku. Registrujeme převážně opravy jinou rukou, zjevné autorské či písařské chyby a omyly, které emendujeme přímo v textu. Paleografický charakter

textu, četnost škrťů a oprav, zásahy do textu jinou rukou aj. popisujeme v předmluvě ke každé hře.¹⁷ Neúplné či jinak porušené verše (spojení dvou veršů, chybějící stopa uvedená ve verši následujícím apod.), vzniklé většinou nepozorností při přepisu, uvádíme také v opravené podobě, pokud se nám správné znění podařilo bezpečně rekonstruovat. V opačném případě ponecháváme text bez úprav a pouze upozorňujeme na pravděpodobnou koruptelu a na možná doplnění vyplývající z kontextu. Původní znění vždy registrujeme v kritickém aparátu.

Kromě neúplných veršů chybí v některých textech na několika místech i názvy postav (zejména ve hře *Divus Joannes Martyr*). Pokud lze postavu jednoznačně dovodit, uvádíme ji v textu v hranatých závorkách, jimiž naznačujeme editorovu vsuvku. V případě, že postavu nelze s jistotou určit, označujeme nejasné místo a do poznámky případně uvádíme editorem navrhované možnosti. Chybné názvy postav opravujeme a do textověkritické poznámky uvádíme původní název, případně zkratku.

Marginálie a scénické poznámky (*Vox clamantis*, *Mysterium*) zařazujeme na patřičné místo textu na kraj řádku a snažíme se opticky je odlišit kurzivou. Přípisy uváděné často jinou rukou, které jsou logickou součástí či doplněním textu (název hry v *Mysteriu*, doplněné názvy postav a úvody ke dvěma scénám v *Divus Joannes Martyr*), včleňujeme do textu a jinou ruku komentujeme v poznámce. Podobně upozorňujeme v komentáři, pokud je část textu psaná druhou rukou (*Vindex duliae*, *Mysterium*).

Součástí poznámkového aparátu jsou odhalené citace. Ne vždy se nám však podařilo předpokládaný citát dohledat. Autoři často citovali nepřesně a po paměti, případně svůj zdroj parafrázovali. Pokud tedy neznáme přesný původ citátu, alespoň upozorňujeme na možnost, že zde text vychází z jiných autorů. Pokud je ke znění v textu uveden pramen (zejména u biblických odkazů, někdy u antických autorů), dáváme do poznámky správnou citaci pro srovnání, jak volně s nimi raněnovověcí autoři nakládali (viz citace Balbínova spisu *Bohemia Sancta* v argumentu hry *Angelus ad aras*). Užíváme vžitý systém latinských zkratk biblických knih pod textem edice a českých zkratk pod překladem. Plnou citaci příslušných veršů uvádíme podle moderní edice Vulgaty, versio veterior (*Biblia Sacra iuxta Vulgatam versionem*, eds. Weber, R. – Gryson, R., Stuttgart, 4. vyd., 1994), u Žalmů citujeme verzi překladu podle Septuaginty (*iuxta LXX emendatus*) a verzi podle hebrejského znění (*iuxta Hebraicum translatus*) uvádíme pouze v relevantních případech. Pod českým textem odkazujeme, popř. citujeme podle Ekumenického překladu (Praha 1985). U citací z antických autorů vycházíme převážně z normativních zkratk uvedených v základním latinském slovníku *Thesaurus linguae Latinae*, které ovšem pro snazší porozumění rozepisujeme.

Vzhledem k faktu, že edice je určena nejen pro filology, rozhodli jsme se v poznámkách komentovat a vysvětlovat i některé neobvyklé či obtížněji srozumitelné gramatické jevy a tvary. Vedla nás k tomu snaha, aby textu mohl porozumět i čtenář s pouze rámcovou znalostí latiny.

¹⁷ Celková charakteristika rukopisů a archivního uložení následuje za edičními pravidly.

II.1.2 Pravidla pro latinské tištěné synopse

Transkripci synopsí provádíme v zásadě podle stejných pravidel jako rukopisné texty her. Typografickou podobu originálního tisku jsme výrazně zjednodušili, sjednotili jsme velikost a typ písma. Slova vysázená celá verzálkami jsme převedli na minuskule, kapitálky užíváme pouze v titulu u jména Jana Nepomuckého. Systém nadpisů zachováváme stejný jako u rukopisných textů, v textu samém se synopse liší pouze použitím kurzivy. Neobsahují totiž veršový text hry, jejich základem je pouze shrnutí obsahů jednotlivých scén a v něm ponecháváme normální písmo. Kurzivou pak ve shodě s originálními tisky vyznačujeme citáty a odkazy (zejména na Bibli a antické autory).

Z úprav grafémů se výrazněji liší pouze přepis *u/v*, neboť zachováváme v barokní tiskařské praxi obvyklou podobu skupin *qu*, *gu*, *su* (kromě chronogramů v titrelech her).¹⁸ Pokud hry zachovávají skupinu *sv* (*svavitas*), v editovaném textu ji ponecháváme.

II.1.3 Pravidla pro transkripci českého textu

V editovaném souboru se nachází jeden český dobový text. Je součástí latinsko-české synopse ke hře *Angelus ad aras*, v níž se pravidelně střídá latinský a český text (viz s. 78–81). Tento text přepisujeme podle pravidel užívaných při vydávání raněnovověkých českých textů. Současná ediční praxe vychází zejména z rámcových zásad formulovaných Josefem Vintrem,¹⁹ obecnější pravidla vydal kolektiv Archivu Ministerstva vnitra pod vedením Ivana Štovičky,²⁰ pro praktické využití poslouží přehledná pravidla sestavená Alexandrem Stichem a Radkem Lungou pro vydání Kořínkových *Starých pamětí Kutnohorských*.²¹ Hlavní zásadou těchto prací je přiblížit barokní text čtenáři, usnadnit mu jeho porozumění a přitom nestírat specifika příznačná pro dobu vzniku díla.²²

I u českého textu jsme tedy zasahovali především do podoby grafické se zachováním jeho fonetické stránky. Rušíme dva typy liter *s* (okrouhlé) a *f* (dlouhé), měníme *w* > *v*, počáteční a předložkové *v* > *u*, *j* > *í*, *g* > *j*. Nahrazujeme dvojhlásky *au* > *ou*, skupinu *eg* > *ej*, spřežky *ff/sf* > *š*, *rž* > *ř*. Distribuci *i/y* upravujeme podle dnešní kodifikace, a to zejména po sykavkách, jak ve kmeni, tak v koncovkách. Podobně měníme i náslovné *s/z* (*spůsob* > *způsob*). Velká písmena a interpunkci upravujeme v zásadě podle dnešního úzu. Největší problém při transkripci textu představuje kvanti-

¹⁸ Viz např. titul hry *Gloriosus agon*, s. 528.

¹⁹ Vintř, J.: Zásady transkripce českých textů z barokní doby. *Listy filologické* 121, 1998, č. 3–4, s. 341–346.

²⁰ Štoviček, I. a kol.: *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*. Archivní správa Ministerstva vnitra ČR, Praha 2002, s. 53–57.

²¹ Stich, A. – Lunga, R. (eds.): *Jan Kořínek, Staré paměti kutnohorské*. Lidové noviny, Praha 2000.

²² Podrobné shrnutí ediční problematiky při vydávání raněnovověkých českých textů viz disertační práce Bočková: *Historia S. Joannis Nepomuceni*, s. 188–196.

ta, jednak z důvodu rozkolísanosti dobového úzu, jednak pro sazečskou a tiskařskou nedůslednost. Nezasahujeme do samohláskových délek ve kmeni slov, respektujeme kvantitu předpon. Značných úprav doznala kvantita koncovková (např. u substantivních, adjektivních nebo slovesných tvarů: *veselosti* > *veselostí*, *umějic* > *umějíc*, *chodice* > *chodíce*, *naléza* > *nalézá*, *mysleji* > *myslejí*). Ustálené zkratky nerozepisujeme, upravujeme však jejich podobu podle dnešního úzu (S. > sv.). Typograficky je český tištěný text shodný s latinským.

II.1.4 Poznámky k českému překladu

Vedle editovaných latinských her a synopsí je zrcadlově umístěn jejich český překlad. Jde o prozaický převod dramatického textu, který nebyl vytvořen za účelem jevištního provozování těchto her. Výsledný text proto není ve verších a neusiluje o umělecké převedení latinského originálu, ale o postižení jeho obsahu a smyslu. Naším záměrem je však zároveň vytvořit takový překlad, který by obstál i jako samostatný text pro čtenáře neznalého latiny. Z tohoto důvodu si při překládání podržujeme určitou volnost. Z formálních důvodů a kvůli snazší orientaci čtenáře je paralelně k latinskému textu rozdělen do obdobně dlouhých řádků, aby si originál i překlad obsahově odpovídaly. Číslo řádků v překladu jsou analogická k číslům veršů latinského textu.

Pod překladem je umístěn věcný komentář, v němž se zaměřujeme na vysvětlení slov a jevů, které mohou být pro dnešního čtenáře neobvyklé či málo známé (historické události a epizody z legendy, dobové reálie, lokality a další). Do poznámek zařazujeme i charakteristiku vystupujících postav, objasnění etymologie jejich jmen, upozornění na vnitrotextové vztahy a dějová propojení nebo vysvětlení překladu některých latinských výrazů a spojení. Naší snahou je přiblížit výkladovými poznámkami kontext zkoumaných divadelních her a usnadnit pochopení jejich smyslu. Z důvodu hojného výskytu mytologických postav ve většině textů zařazujeme jejich výklad do Slovníčku antických jmen v závěru publikace a jejich opakovaným vysvětlováním nezatěžujeme poznámkový aparát. Komentujeme jen postavy méně známé nebo využívané v textu hry v posunutém či neobvyklém významu.

V řeckých slovech, zejména vlastních jménech, vyznačujeme délky všech samohlásek v souladu s praxí obvyklou v odborných publikacích k řecko-latinské kultuře.²³

²³ Viz nejnověji Horáček, F. – Chlup, R.: Přepis a skloňování řeckých vlastních jmen. In: Horáček, F. – Chlup, R.: *Učebnice klasické řečtiny*. Academia, Praha 2012, s. 370–372.

II.1.5 Rozbor a přehled editovaných rukopisů a tisků

Rukopisy her

Rukopisy editovaných her pocházejí ze dvou souborů textů, jejichž geneze byla pravděpodobně velmi podobná. Jedná se zřejmě o torza rukopisů her a dalších školních textů, zejména řečí, jež měly být odevzdávány do kolejní knihovny a v ní uchovávány. Oba korpusy zachycují jen poměrně krátký časový úsek, a navíc nezahrnují produkci v úplnosti. Ke ztrátě jednotlivých textů z původních souborů mohlo dojít jak během manipulace s archiváliemi po zrušení jezuitského řádu, tak již o desítky let dříve, kdy si text někdo z učitelů vypůjčil. Cesty souborů rukopisů tohoto typu z kolejní knihovny nebo archivu do moderních archivních fondů nelze dobře sledovat. Můžeme předpokládat, že byly po zrušení řádu spolu s gymnaziálními písemnostmi převezeny do Vídně, kde bylo pravděpodobně zjištěno, že jsou pro potřeby školské komise bezcenné, a asi proto byla většina z nich skartována. Zachování některých souborů je zřejmě dílem náhody nebo dnes těžko vysvětlitelných okolností.

Mechanismus vzniku jednotlivých rukopisů her ani větších celků také nedovedeme uspokojivě rekonstruovat. Je však pravděpodobné, že se jedná o opisy hotových textů, které vznikly až po provedení hry. Svědčí pro to několik skutečností: rukopisy jsou evidentně čistopisy, avšak často, jak ukázala ediční práce, nejsou opisy příliš kvalitní a nebylo by je možno používat jako texty k nácviu hry, rukopisy nenesou žádné známky používání a hry jsou často spojeny s texty, které s provedením příslušné hry nesouvisely. Nejčastěji byly zapsány a uloženy společně s řečí téhož učitele, která však byla pronášena při jiné příležitosti (někdy již na počátku školního roku). Někdy jsou do téže složky zapsány dvě hry či cvičení téhož autora pro tutéž třídu,²⁴ doloženo máme také postupné zapisování dramatických textů provedených v témže roce do jednoho svazku, bez ohledu na autora hry.²⁵ Jasným dokladem následného opisování her za účelem archivace je pak použití předem připravených knih, do kterých se texty zapisovaly postupně a kontinuálně, nelze proto uvažovat o svázání původně volných složek.²⁶

Podle písarských rukou můžeme rukopisy rozdělit na autografy autorů her a na opisy, které byly pořízeny buď studenty gymnázia nebo jinými opisovači (koadjutory, školskými prefekty, popř. jinými učiteli). V části rukopisů můžeme identifikovat ruku korektora textu, snad autora hry, jinde zaznamenáváme střídání písarských rukou.

²⁴ Např. v souboru NA ČR, SM, sign. J 20/17/18, kart. 999 jsou v jedné složce zapsána cvičení *Tempus Famae lapis Lydius a Tempori aptari decet* prováděná rétoriky roku 1733 (f. 500r–518v) či cvičení z předchozího roku, která jsou navíc zapsána v opačném pořadí, než byla prováděna: *Erothema morale*, květen 1732 (410r–417v), *Exercitium hebdomadarii super illud Thomae Kempensis*, 17. a 18. března 1732 (f. 418r–424r).

²⁵ NA ČR, SM, sign. J 20/17/18, kart. 998, f. 285r–318v.

²⁶ Příkladem takových knih jsou tři svazky her z koleje v Kladsku, které byly pro zapisování her používány na konci 17. století a poté opět v letech 1714–1722, šev mezi periodami najdeme v druhém svazku. BUW Akc. 1949 KN 238 f. 155.

Písařské látky i užitě písmo jsou u všech rukopisů velmi podobné. Písmem všech textů je humanistická kurziva, jejíž čitelnost se liší podle míry vypsanosti ruky jednotlivých písařů a pečlivosti provedení opisu. Některé rukopisy nesou určité znaky kaligrafických tendencí, zejména snahy o napodobení tiskových typů v názvech her. Papír všech textů je mírně zažloutlý, bez známek napadení plísní či většího stupně degradace. Barva použitého inkoustu kolísá od světle hnědé až po velmi tmavé odstíny, u některých rukopisů dochází u jediné písařské ruky k častému střídání inkoustů, což umožňuje poznat rytmus písařovy práce. Zejména u evidentně žákovských opisů je tak zřejmé, že vznikaly postupně, po úsecích čítajících vždy několik desítek veršů.²⁷

Čtyři z editovaných her pocházejí se souboru gymnaziálních písemností pražské novoměstské koleje, který je uchován v Národním archivu ČR ve fondu Stará manipule pod signaturou J 20/17/18 (kart. 998–1000). Dnes není možné rekonstruovat, jakou cestou se tento soubor dostal mezi jezuitské písemnosti víceméně hospodářského charakteru, která se v tomto fondu nacházejí. Čítá přibližně 1550 folií, je rozdělen do čtyř složek, z nichž první tři obsahují převážně hry a poslední řeči. Toto rozdělení písemností na tematické skupiny je moderní a představuje poměrně radikální zásah do původního uspořádání, kde řeč a hra učitele téže třídy byly pohromadě. Řazení ve složkách her částečně zachovává původní chronologické pořadí, které je však dosti narušeno vlivem nešetrné manipulace s písemnostmi před včleněním do fondu (některé původní celky jsou tak rozptýleny) i novodobým uspořádáním složek.²⁸

Soubor zachycuje tvorbu učitelů pražského novoměstského gymnázia přibližně od poloviny 20. do poloviny 40. let 18. století. Obsahuje celkem 84 textů her,²⁹ z nichž přibližně u čtvrtiny se dochovaly také synopse, které byly k textu patrně přiloženy již během vytváření opisu či při ukládání k archivaci, dále 24 samostatných synopsí a přibližně 60 řečí. Korpus dokládá většinu dramatické produkce z let 1727–1745 (zcela chybí pouze léta 1730 a 1737), tvorba pro gramatikální třídy je zachována prakticky v úplnosti, z cvičení a her pro poetiku je zachována přibližně polovina, pro rétoriku se ale dochovaly pouze dvě hry a dva páry dramatických cvičení.

Editované hry jsou součástí tří různých původních souborů. Nejstarší hra *Vox clamantis* je zapsána v torzu svazku, v němž se nacházely hry provedené v roce 1724 a 1725. Zatímco ostatní tři hry svazku jsou psány stejnou, pečlivou (snad studentskou) rukou, zápis hry *Vox clamantis* (f. 299v–308v) je proveden jinou rukou poměrně zběžně a s velkým množstvím chyb. Druhou část téhož svazku pravděpodobně tvořily řeči stejných učitelů, které jsou dnes od her oddělené.³⁰

Hry *Angelus ad aras* (f. 330r–337v) a *Vindex duliae* (f. 585r–592v), které jsou zjevnými autografy autora Antonia Machka, patřily do jiného většího souboru, který

²⁷ *Erothema morale*, NA ČR, SM, sign. J 20/17/18, kart. 999, f. 410r–417v.

²⁸ Zatímco ve složkách v kart. 999 a 1000 je původní pořadí spisů zachováno nebo jen mírně narušeno, složka 1 kart. 998, a zejména její první část, má charakter rozsypu.

²⁹ Přehled dramát uložených v kartonech 998 a 999 viz Jacková: *Divadlo jako škola ctnosti*, s. 242–253.

³⁰ NA ČR, SM, sign. J 20/17/18, kart. 1000, f. 1386r–1399v. Původní knižní blok o rozměrech 34 x 21 cm byl šit na čtyři vazy a zdoben červeno-zelenou stříkanou ořízkou, jeho celkový rozsah nelze odhadnout.

zahrnuje texty z let 1727–1733 psané na volných nebo prošítych, neoříznutých samostatných složkách (34 x 21 cm), na stejném papíře s vyznačeným zrcadlem pro psaní. Titulní listy obou her toto zrcadlo přesahují, u hry *Angelus ad aras* je navíc na první straně text uspořádaný poněkud neobvykle ve dvou sloupcích. Ve hře *Vindex duliae* (f. 587v–588v, 50 veršů) vystřídal v přepisu autora hry dosti nedbalý opisovač. Důvod krátkodobého předání práce neznáme, ale můžeme vyslovit domněnku, že se jedná o práci horšího žáka uloženou jako trest či pro procvičení latiny. Poněkud překvapivé je, že učitel opis nezkontroloval a neopravil. Řeči, které Machek napsal pro stejné třídy jako hry, jsou dnes uloženy ve čtvrté složce souboru (kart. 1000, f. 1471r–1474v, f. 1521r–1524v), proto není jasné, zda byly původně přiloženy ke hrám nebo tvořily samostatný chronologicky uspořádaný soubor. Na titulní stránce hry *Vindex duliae* je připsáno jméno autora stejnou rukou jako na textech z let 1727, 1728 a 1731, z čehož usuzujeme, že označení mohl provést školský prefekt Sebastianus Loth (1681–1755), který u sv. Ignáce působil právě v letech 1727–1731.

Rukopis poslední hry *Divus Joannes Nepomucenus* byl součástí dnes rozptýleného souboru textů pro školní rok 1733/34, který je specifický tím, že hry a řeči pro jednotlivé třídy jsou zapsány vždy ve společné složce opatřené přebalem s označením třídy a roku (rozměry složek: 33 x 21 cm). Do složky textů pro střední gramatiku (kart. 998, f. 81r–94v), která je snad autografem J. Rirenschopffa, je vložena též tištěná synopse.

Dvě z editovaných her pocházejí z podobného souboru textů z gymnázia v Uherském Hradišti, který je dnes uložen rovněž v Národním archivu ČR ve fondu Jesuitica. Představuje podstatnou část archivu uherskohradištské koleje,³¹ který je součástí skupiny tzv. vídeňských jezuitik, předaných roku 1921 v rámci archivní dohody z Vídně a spojených se zbytkem fondu až v roce 1949. Ani u tohoto souboru her, řečí a jiných literárních písemností neznáme mechanismy a důvody dochování. Zdá se však, že se zachoval více z původního uspořádání než soubor z pražského novoměstského gymnázia. Celky jednotlivých let jsou často zachovány, texty pro jednu třídu jsou řazeny u sebe, řeč a hra jsou někdy opatřeny původním přebalem, jehož titulek na počátku 30. let 18. století uvádí také jméno autora.³²

Soubor obsahuje několik tematicky či časově vymezených skupin textů z let 1729–1739, resp. 1748.³³ Největší objem zaujímají podklady pro školské divadlo, jde o asi 60 rukopisů her, pět rukopisných a deset tištěných synopsí. Tento korpus zachycuje prakticky v úplnosti představení připravovaná učiteli gramatikálních tříd, z nichž patrně chybí pouze dva texty z předpokládaných 44. Dobře je podchycena i tvorba pro poety, která zahrnuje také několikadílná dramatická týdenní či měsíční cvičení. Je ale škoda, že se dochovala jen malá část (tři z jedenácti) her psaných učiteli rétoriky.

³¹ Další větší části se nacházejí v MZA v Brně a v ÖNB ve Vídni.

³² Např. NA ČR, JS, sign. IIIo-446, kart. 175, f. 189r: *Opera magistri Thomae Grim pro anno 1730mo*.

³³ K souboru písemností blíže viz Bobková-Valentová: *Literární činnost*.

Rukopis hry *Divus Joannes Martyr* (IIIo-446, kart. 175, f. 56r–66v, 67 vacat, 27 x 19,5 cm) je pravděpodobně opisem pořízeným některým ze studentů, po němž práci opravil autor J. Winkler. Původní přebal ani řeč pronesená stejným učitelem či tištěná synopse se nedochovaly.

Rukopis hry *Mysterium a seculis tacitum* (IIIo-447, kart. 176, f. 54r–69v, 27 x 19 cm) je součástí jádra písemností vzniklých v roce 1732.³⁴ Je psán dvěma opisovači, kteří oba mohli být studenty gymnázia. Kvalita opisu se však velmi liší a střední část textu (od poloviny f. 58v do konce f. 59r, 57 veršů) vykazuje výrazně více chyb než ostatní části. Zjevné obtíže při přepisování mohly být důvodem, proč tento písař, podobně jako u hry *Vindex duliae*, nevystřídal kolegu na delší úsek textu. Rukopisu původně chyběl titul, za jehož připsání vděčíme autorovi hry, stejně jako za vrocení a podpis na konci hry³⁵ i za nečetné opravy v textu, které však končí u v. 162. Nedílnou součástí textu hry byla pravděpodobně od počátku i tištěná synopse,³⁶ naopak k textu nepatřila žádná řeč.

Přehled rukopisů

Národní archiv ČR, fond Stará manipulace, sign. J 20/17/18

kart. 998, f. 86r–93v

[Joannes Rirenschopff]: *Divus Joannes Nepomucenus tenera in aetate virtutis et scientiae illustris idea, imitationi studiosae juventuti propositus*. Agente pro theatro academica mediae classis grammaticae juventute Praegae ad S. Ignatium a. 1734

kart. 998, f. 299v–308v

[Joannes Tiller]: *Vox clamantis, Mariae amantis echo sive S. Joannes Nepomucenus, qvondam dilectus a Matre pulchrae dilectionis, eidem tenerrima dilectione correspondens*. Hodie in theatro propositus ab infima grammatices classe Neo-Praegae 1724

kart. 998, f. 330r–337v

[Antonius Machek]: *Angelus ad aras D. Joannes Nepomucenus*. Pro theatro exhibitus a rudimentistis Neopragensibus 1729, 27. Maji

kart. 999, f. 585r–592v

Antonius Machek: *Vindex duliae Divus Joannes Nepomucenus*. Pro theatro exhibitus ab academica syntaxi Neo-Praegae 1731, 21. Maji

³⁴ Soubor her a řečí za rok 1732 bohužel nezůstal pohromadě a část, včetně druhé Jenischovy hry pro rétory, se nachází v kart. 177.

³⁵ Označení hry je provedeno stejně jako u hry *Primum supplicium culpa* (NA ČR, JS, sign. IIIo-448, kart. 177, f. 474r–483v), jejímž opisovačem byl však jiný student.

³⁶ Svědčí o tom patrně i původní opsání textu bez titulu, protože takovou praxi zaznamenáváme i jinde, např. u hry *Sol in India* (1740), NA ČR, SM, sign. J 20/17/18, kart. 999, text f. 677r/v, 680r–688v, tištěná synopse f. 678r–689v.

Národní archiv ČR, fond Jesuitica

sign. IIIo-446, kart. 175, f. 56r–66v

[Joannes Winkler]: *Divus Joannes Nepomucenus patiendo Martyr gloriosissimus*. A media classe grammatices Hradistii cothurnum induta pro scena exhibitus anno 1729, die 21. Martii

sign. IIIo-447, kart. 176, f. 54r–69v

Antonius Jenisch: *Mysterium a seculis tacitum, lingva incorrupta sacramentalis merces silentii*. A. 1732

Tisky synopsí

Tisky synopsí jezuitských školských her jsou formálně dosti typizované a tiskařsky poměrně jednoduché. U tisků z 20. a 30. let 18. století se jedná převážně o jednolisty nebo dvojlisty foliového formátu, poloviční formát synopse *Angelus ad aras* je typický spíše pro 17. století a druhou polovinu 18. století (použit je též v synopsi hry *Divus Joannes coronatus*). Synopse hry *Divus Joannes invictus* má zmenšený foliový formát typický spíše pro slavnostnější příležitostné tisky. Tisky nejsou paginovány, ale používají stránkové kustody.³⁷

V tiscích je použito jen drobných tiskařských ozdob, zejména jemných bordur či čar oddělujících titul a text, výjimečně ornamentů vyplňujících nepotištěnou část stránky.³⁸ Jako ozdoba slouží též zvětšené majuskule na začátcích odstavců, výjimečné jsou ozdobné iniciály.³⁹ Tisky jsou zakončeny pro jezuitská díla obligátní zkratkou řádového hesla (*Omnia*) *Ad maiorem Dei Gloriam* – (O.) A. M. D. G., která bývá doplněna dovětkem o počtech Janu Nepomuckému. V synopsi hry *Mysterium a seculis tacitum* je heslo rozepsané, v synopsi hry *Angelus ad aras* snad z nedostatku místa chybí.

Tiskaři jsou uvedeni jen ve třech případech: synopsi hry *Unio sexaginta elegantiarum* vytiskl pražský staroměstský tiskař Karel Josef Jeřábek, litoměřickou hru *Sanctus Joannes athleta* tamní biskupský tiskař František Škrochovský a klatovskou hru *Gloriosus agon* typograficky pohledně, ale nepříliš kvalitně Jan Petr Kinczl v Jindřichově Hradci. Ostatní tiskaře neznáme, přesto je z úpravy tisku a použitých typů zřejmé, že ve stejné dílně byly vyhotoveny všechny opolské synopse a snad z klementinské tiskárny vyšly synopse her prováděných v tamním gymnáziu a možná i synopse hry *Divus Joannes Nepomucenus* z novoměstské koleje, která má s nimi některé společné rysy.

Editované synopse se dochovaly buď ve výše rozebraných souborech textů jako příloha k rukopisu hry, nebo ve zvláštních konvolutech. Konvoluty, v nichž se edito-

³⁷ V edici pro přehlednost zavádíme vlastní paginaci.

³⁸ Bordura se objevuje v *Divus Joannes invictus*, *Unio sexaginta elegantiarum*, *Gloriosus agon* a *Pharos famae naufragantis*, oddělení čarou v *Gratia indeptae rea gratiae*, *Vanitas vanitatum* a *Divus Joannes Nepomucenus*, ornament pouze na poslední straně synopse *Divus Joannes invictus*.

³⁹ Iniciála B v textu argumenta na titulní stránce synopse hry *Divus Joannes invictus*.

vané synopse dnes nacházejí, jsou uloženy převážně v Národní knihovně ČR a vznikly jako soubory příležitostných tisků, jejichž uspořádání však postrádá jasnějšího systému a nedrží se ani čistě chronologického ani místního či tematického uspořádání. Svazky uložené pod signaturami 52 A 39 a 52 A 40 obsahují 130, resp. 143 tisků především běžných školských her, svazek 52 A 19 shromažďuje 122 tisků podobného typu, ale vzniklých ke slavnostnějším příležitostem (např. text melodramat *Fama sancta* a *Sub olea pacis*).

Synopse hry *Divus Joannes coronatus* se dochovala v Křižovnické knihovně v Praze v konvolutu tisků vztahujících se ke sv. Janu Nepomuckému.

Přehled tisků

Národní archiv ČR, fond Stará manipulace, sign. J 20/17/18

kart. 998, f. 82r–v

[Joannes Rirenschopff]: ***Divus Joannes Nepomucenus tenera in aetate virtutis et scientiae illustris idea, imitationi studiosae juventuti propositus***. Agente pro theatro Perillustri, Nobili, Ingenua et academica mediae classis grammaticae juventute Pragae ad S. Ignatium anno 1734, mense ..., die ...

kart. 998, f. 329r–v

[Antonius Machek]: ***Angelus ad aras D. Joannes Nepomucenus***. Pro theatro exhibitus a rudimentistis Neopragensibus anno 1729 / ***Anjel při oltáři Svatý Jan Nepomucký***. Na lešení školním představený od mládeže první školy v Praze u sv. Ignatia léta 1729

sign. IIIo-447, kart. 176, f. 52r–53v

[Antonius Jenisch]: ***Mysterium a seculis tacitum***, lingua incorrupta sacramentalis merces silentii. Revelatum in magni confessionis sigilli Protomartyre S. Joanne Nepomuceno celebratum comica panegyri anno a DIVI passione sUptra treCentos qVInqVagessIMO, saCrae Vero apotheosIs tertIo. Quo Musis Hradistiensibus e veteri in novam digressis scenam magno huic sacramentalis consilii et iudicii Angelo eadem vocali cordis et oris lingua dicabat, dedicabat, devovebat ligata et obligata universae gymnadis eloquentia

Národní knihovna ČR, sign. 52 A 19, adl. 80

[Augustus Grewer]: ***Sanctus Joannes Nepomucenus invictus sacramentalis silentii athleta, fidelis Jesu Christi ad iniqua praesidium tribunalia silentis et patientis ad mortem usque aemulator***. Piae Excellentissimorum, Illustrissimorum, Reverendissimorum, Perillustrium, Reverendorum et Praecellentium D. Sodalium meditationi, imprimis honori et venerationi Reverendissimi, Perillustri ac Amplissimi Domini, Domini Josephi Mika, Sacri, Candidissimi, Canonici ac Exempti Praemonstratensium ordinis in Celeberrimo ac Regio Doxanensi Parthenone Praepositi infulati, Sacrae, Caesareae, Regiae ac Catholicae Majestatis Consilarii et Regni Bohemiae Praelati Dignissimi, Almae Sodalitatis Beatae Virginis Mariae ab Archangelo salutatae Rectoris Meritissimi,

et Reverendissimorum, Amplissimorum Assistentium et Benefactorum lugubri scena sub Patientis Domini ferias ab eadem Sodalitate propositus et dicatus. Agentibus pro theatro facultatis oratoriae studiosis ejusdem Congregationis sodalibus in Regio-Caesareo Litomericensi gymnasio, anno 1732, mense Aprili

Národní knihovna ČR, sign. 52 A 39

adl. 11

[Bernardus Pannag]: **Divus Joannes Nepomucenus invictus** Christi Martyr, in silentio secreti confessionis et in spe publicae canonizationis gloriosus. Actione theatriali honoratus ab Illustrissima, Perillustri, Nobili ac Ingenua juventute facultatis oratoriae in collegio academico Soc. Jesu Praeae ad S. Clementem anno 1701, mense Majo

adl. 58

[Joannes Tiller]: **Gratia indeptae rea gratiae** ad tribunal Matris Gratiarum votivo absoluta, debito in S. Joanne Nepomuceno quondam recuperatae sospitatis ergo ad beneficas Mariae aras ex voto peregrino. Hodie in theatrum assumpto ab Illustrissima, Perillustri, Praenobili, Nobili ac Ingenua mediae classis grammatices juventute Praeae ad S. Clementem anno 1725, mense Majo, die ...

adl. 59

[Joannes Winkler]: **Gloriosus** Divi Joannis Nepomuceni pro sigillo poenitentiae **agon**, venerationi Sancti Protomartyris scenice adumbratus. Anno ab apotheosI DeCVrso-qVe soLennIVM eIVs IVbILO, agente pro theatro Perillustri, Nobili ac Ingenua supremae classis juventute Glattoviae, die ..., mense Majo

adl. 60

[Antonius Jenisch]: **Mysterium a seculis tacitum**, lingua incorrupta sacramentalis merces silentii. Revelatum in magni confessionis sigilli Protomartyre S. Joanne Nepomuceno celebratum comica panegyri anno a DIVI passIone sUptra treCentos qVINqVagessIMo, saCrae Vero apotheosIs tertIo. Quo Musis Hradistiensibus e veteri in novam digressis scenam magno huic sacramentalis consilii et judicii Angelo eadem vocali cordis et oris lingua dicabat, dedicabat, devovebat ligata et obligata universae gymnadis eloquentia

adl. 65

[Joannes Tiller]: **Nobilissima sapientis lectio Vanitas vanitatum**, ex libro aeternae veritatis desumpta et pro fundamento Coelestis in terra occupationis Adolpho, illustri stirpis avitae surculo, per Sacratioem Magistrum Joannem Nepomucenum quondam recitata. Hodie in theatro repetita agente Celsissima, Illustrissima, Perillustri, Praenobili, Nobili et Ingenua syntaxi Praeae ad S. Clementem anno 1726, mense ..., die ...

adl. 78

[Carolus Walhoffen]: **Sacratior Gratiarum trias** sive S. Joannes Nepomucenus in basilica Lateranensi D. Joanni Baptistae et Evangelistae sacra gratioso litigio Sanctorum fastis adscriptus. Scenice celebratus a Perillustri, Nobili, Praenobili ac Ingenua juventute mediae classis grammaticae Oppolii, anno 1729, die ..., mense ...

adl. 82

[Antonius Machek]: **Pharos famae naufragantis** D. Joannes Nepomucenus. Pro theatro exhibitus ab infima classe grammaticae Neo-Pragae anno 1730, mense ..., die ...

adl. 113

[Josephus Werner]: **Supremi honores** sacerrimis exuviis Divi Joannis Nepomuceni ad festivas stellarum faces devoto planetarum studio peracti. Oratoriae et poëticae facultatis opera in scenam dati Oppolii in gymnasio Societatis Jesu anno 1729

adl. 114

[Joannes Braun]: **Pietas spectata** per ignes et aquas, historico-ideali dramate honoris et Venerabilis DIVI Ioannis Nepomuceni affectuose proposita a Perillustri, Praenobili ac Ingenua suprema grammaticae classe Oppolii, mense Junio, die ...

Národní knihovna ČR, sign. 52 A 40, adl. 32

[Joannes Pelletius]: **Unio sexaginta elegantiarum** Paraquariam nactus Nepomuci, istum olim Wenceslaus Piger in Albim et Moldavam projecit, pia Bohemia in sacrarium Beati Viti conjecit, eundem subinde decurente anno jubileo coronatus Bohemorum leo annulo Piscatoris inserendum in Urbe Romana proposuit. Super Unione hoc melodrama offerendum patrio spectatori composuit et pro theatro exposuit academica rhetorica gymnasii Societatis Jesu Neo-Pragae 1725, mense Junio, die ...

Křižovnická knihovna, sign. XVIII G 10, sv. 9, adl. 63

[Antonius Sindt]: **Divus Joannes** Nepomucenus virescente inter undas laurea Martyr gloriose **coronatus**. Dramate exhibitus a rhetorica Micropragena 1748